STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 03218

OYFN SHEYDVEG

Yitshak Libman

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

אויפן שיידוועג

פון

יצחק ליבמאַן

יצחק ליבמאַן	אויפן שיידוועג

Copyright 1945 by ISAAC LIEBMAN, New York

Published by FARLAG "WOCHENBLAT"
Room 901, 41 Union Sq., New York 3, N. Y.

Printed in U. S. A.

אַרויסגעגעבן פון פאַרלאַג „וואָכנבלאַט" ערב תש"ו 1945

מיט דער קאָאָפּעראַציע פון:
י. לעהרמאַן,
ש. לאַנשיין
און יוסף קעטשער.

25

C1 4964

אויפן שיידוועג

א

די איצטיגע טראַדיציאָנעלע תשובה־טעג אונזערע, די סוף־אלול־טעג פון יאָר תאף־שין־היי, פאַלן, שיקזאַלהאַפטיג, צונויף מיטן אַל־פעלקערלאכן טאָג פון רעכענען — מיטן חשבון־הנפש וואָס די פעלקער פון דעם גאַנצענעם ערד־פּלאַנעט גיבן זיך אָפּ — אָדער דאַרפן זיך איצט אָפּגעבן — מכוח די לוינען וואָס די נאָך־מלחמה טעג וועלן ברענגען צו די צינדער און מיטצינדער, צו די זינדער, מיטזינדער און גאָט־די־נשמה־שולדיגע קרבן־רינדער פון דעם אָקאָרשט־מיט־לעצטן־אָטעם־און־כוח־פאַרענדיגטן וועלט־געבראַנד.

דעם סך־הכול פון זייער חלק אין דער אָפּגעסמאַליעטער וועלט וועלן די פעלקער, די מעכטיגע און נאָך־מעכטיגערע, די דריי־מעכטיגע „מעכטע", די פינף־מעכטיגע „מעכטע", און די 50־מעכטיגע סאַן־פראַנציסקאָיאַנער־געבונדענע און זיגרייכע נאַציעס קענען, אָן איבעריגע שוועריגקייטן, אונטערציען. אין אונזער אַרויסהעלף צו דעם חשבון־אויסגלייך וועלן זיי זיך איבעריגנס ניט נויטיגן. פאַרקערט, זיי זיינען אין דעם פעריאָד פון דער איצט־לעשנדיגער וועלט־שרפה געוואָרן אַזעלכענע מאַידימס אין חכמת החשבון, אַז זיי חשבונ'ען שוין אונזער חשבון אויך; אין אַנדערע ווערטער — זיי זיינען אַזוי פאַרטיפט אין דעם חכמה־תהום פון רייך־וויסנשאַפטלאכע מאַטעמאַטישע שפעצולאַציע־שפילן און דריידלאך, אַז זיי פאַרדרייען, אין ריינסטן אומשולד, מעשה־צויבערער, פאַר אונזערע אייגענע אויגן, דעם חשבון אונזערן — די אייביג־ניט־אונטערגעצויגענע רעכענונגען און די תמיד־ניט־געשטילטע תביעות פון דער מיט ל"ג־בעומר ביקסלאך באַגאַרטלט־ און באַוואָפנטער אידישער אומה געגן אַזאַ גרויסער פרעמדער און גלייכגילטיגער ביז פאַרפראָרנקייט־קאַלטער, גרויער און גרויזאַמער גלית־וועלט.

ב

און אין טעג פון תשובה און הרור וואָלט כדאַי געוועז צו זאָגן און פרעגן:

— ווען וועלן מיר, אידן, אידישע אידן איבערהויפּט, זיך דערלערנען דעם אלף־בית־אמת, דעם אַקסיאָם: אַז מיר מאַכן אפשר דעם

אידישן חשבון אָן דעם ניט־אידישן באַלעבאָס? אָדער, אין אַנדערע
ווערטער, אז מיר זיינען ניט קיין באַלעבאַטים איבער דעם נאַציאָנאַל־
פּאָליטישן חשבון אונזערן און אַז אָן דער פעאיגקייט צו באַנעמען אָט־
דעם אַקסיאָם הענגט פיל אָפּ דער גורל פון אונזער קיום אונטער גאָט'ס
זון. און אויב די קאַפּריזנע געשיכטע לאָזט אונז פון צייט־צו־צייט צו
פאַרווילן זיך, אין בליץ־מאָמענטן, מיט דער אילוזיע אַז מיר קענען
דאָ און דאָרט זיין די מייסטער פון אונזער אייגענעם חשבון, איז דאָס
נאָר, כמעט רגע, ווייל אָט קומט אומגעריכט אַ שטורעם און פאַרשווענקט
אונז מיט אַזאַ מעכטיגקייט און מיט אַזאַ גרינגלאכקייט אַז מיר זעען
שוין, אוי זעען מיר, דעם גרויליגן סך־הכּל — ס'איז שוין נישטאָ פון
וואָס און ס'איז ניטאָ פאַר וועמען צו פירן אַ רעכענונג.

אין אַזאַ בליץ־אילוזיע האָבן אידן געלעבט אין די אייראָפּעאישע
לענדער ביז אַ טייפלשער אומשליידער האָט זיי אויסגעטשוכעט פון
זייער דרימלעניש. ווייניגער פון זיין פראָצענט זיינען זיי געווען אין
דייטשלאַנד. האָבן דערוואָרבן איינפלוס, רום און מאכט. מיט לייכטזי־
ניגן שטאָלץ איז זייער האַרץ פול געווען און זייער געהויבענער קאָפּ
האָט זיך נאָך געהעכערט לגבי אַן אייגענעם ברודער־איד, אַ פון ערגעץ
פאַרוואָגלטן. אויף ניט־ווינציגער ווי אַן אייביגקייט איז זייער חשבון
געווען און אין אָט־דער אייביגקייט וועלן זיי די האַרן, די איינציגע, די
זיכערע, איבער דעם חשבון זייערן זיין.

אין דעם פרייען פראַנקרייך, וועמעס פּרעזידענט אַמעריקע און,
איבערהויפּט, ניו־יאָרק האָט די טעג אויפגענומען בחצוצרות וקול שופר,
קענען אידן אַפילו איצט ניט משיג זיין דעם זינלאָזן זין פון ניט קענען
זיין דער בעל־חשבון איבער כלומרשט־אייגענעם האָב־און־גוטס. אין פאַריז
און אין אַנדערע פראַנצויזישע שטעט גייען אַרום אידן איבער די גאַסן
און סקווערן און ווערן ניט מיד דעקלאַמירנדיג די פיין־פראַזירטע דעק־
לאַראַציעס און די מיט גרענעצלאָזער אידן־ליבע אָנגעפילטע הבטחות
וואָס די פראַנצויזישע גלות־רעגירונגען אין לאָנדאָן און אין אַלזשיר זיי־
נען אָט־נעכטן־ערשט גנעדיג געווען מיט אַזוי פיל פּאַראַד און גראַציע
אונטערטראָגן צו די אידן. גייען אידן איבער די פראַנצויזישע גאַסן און
סקווערן, זעען זיי כל'ערליי געשעפטן זייערע, זייערע, אָבער נאָענט צו־
גיין אַפילו צו זייערע געשעפטן קענען זיי ניט, טאָרן זיי ניט צוליב דע־
ליקאַטע פּאָליטישע, עקאָנאָמישע און פּסיכאָלאָגישע מאָטיוון. און נאָכן
אומשמאַיען אַזוינע שווערע, לאַנגע און מידע שעה'ן איבער די אַמאָל־
נאָענטע און איצטיג־פרעמד־אָנשרעקנדיגע גאַסן און סקווערן ווילט זיך

א ו י פ ן   ש י י ד ו ו ע ג

שוין אַריינגיין אין די אייגענע, אַזוי־גוט־באַקאַנט און־פֿאַרשריבענע אייגענע היימען — ערשט זיי זיינען גאָר באַהויכט און באַרינגלט פֿון אזוינע אומזעבאַרע הויכע און דיקע פֿלויטן אויף פֿלויטן — אַזוי אַז דו פֿאַרלירסט ניט נאָר דעם זין פֿון חשבון, — נאָר דו פֿאַרלירסט דעם זין פֿון מינדסטן וועלן זיין אין אַ וועלט פֿון אַזעלכענע גאַסן און סקווערן און פֿלויטן.

אין עסטרייך וואָס האָט געהאט אַ אידישע באַפֿעלקערונג פֿון קרוב צו 250 טויזנט איז איצט דאָ, אַ זכר לחורבן, אַרום דריי טויזנט, מערסטענס עלטערע אידן, סקעלעטן. ווי פֿרייגיביג און לוסטיג אידן האָבן דאָס צוגעטראָגן צו דער שטאָט ווין — צו באַרעכטיגן איר דעם נאָמען און איר רום! ווי זייפֿנבלאָזן האָבן איצט געפּלאַצט אַלע זייערע חלומות, אַלע זייערע געבויען און אַלע זייערע חשבונות. ווי שאָטנס סילועטירן זיי, די שיריים פֿון עסטרייכישן אידנטום, איבער די חורבות פֿון זייערע יוגנט־טרוימען און האָבן נאָר איין וואונטש, איין חשבון, צו אַנטלויפֿן, צו פֿאַרשווינדן.

רומעניע, וואָס האָט פֿאַר דער מלחמה געהויזט אַרום אַ מיליאָן פֿון אחינו בני ישראל, קענען אידן דאָרט נאָך אַלץ קיין מנוחה ניט געפֿינען. דעם ניינטן אויגוסט האָבן מיר געלייענט איינעם פֿון זייערע דעקרעטן וועגן אידן, איינגעהילט אין דיפּלאָמאַטישער פֿראַזעאָלאָגיע — אַ נייעס אין דעם לעבן פֿון פּשוט'ן פֿויערים פֿאָלק! דער דעקרעט וויל, הייסט עס, זיין אידן־פֿריינטלאך. אָבער וואָס זאָגט ער? „עס ווערט פֿאַרבאָטן אויסצופֿרעגן אַ רומענישן בירגער וועגן זיין אָפּשטאַם און צו נוצן דעם דאָזיגן טערמין אין אַן עפֿנטלאכן דאָקומענט. אין דער זעלבער צייט דערקלערט דער דעקרעט, אַז יעדער איינער קען זיך פֿריי האַלטן ביי זיין נאַציאָנאַליטעט און ריידן זיין מוטער־שפּראַך. עס ווערט אויך פֿאַרבאָטן צו שטעלן פֿראַגעס וועגן אָפּשטאַם צו פּערזאָנען, וואָס זוכן אַרבעט און צו באַליידיגן איינעם אויף דעם גרונט פֿון ראַסע אָדער רעליגיע. פֿאַר פֿאַרלעצן די דאָזיגע פֿאַרבאָטן ווערט מען באַשטראָפֿט מיט טורמע".

דער אידישער יחיד ווערט דאָ געשטעלט אונטערן שוץ פֿון דער מלוכה. אָבער וואו איז דער נאַציאָנאַלער אידישער אינטערעס? וואו זיינען די נאַציאָנאַלע מינאָריטעטן־רעכט פֿאַר אונז, ווי פֿאַר אַלע אנדערע מינדערהייט־נאַציעס?

אַ נאָך־ערגערן דעקרעט האָבן מיר געהערט אַ טאָג שפּעטער, דעם 10־טן אויגוסט, אין טשעכאָסלאָוואקיע, פֿון איינעם פֿון אונזער ערשטן

מנין איינגעשוואָרענע און אין כל'ערליי גאָלדענע ביכער־איינגעשריבענע חסידי אומות העולם, פּרעזידענט בענעש פון טשעכאָסלאָוואקיע:

„איך בין שטענדיג געווען אַ פריינט פון ציוניזם. די גרינדונג פון אַ אידישער מלוכה אין ארץ־ישראל איז אַ נויטווענדיגקייט פאַר אַלע פעלקער. דער אַנטיסעמיטיזם איז אַ טראגישע, אָבער, ליידער, אומפאַר־מיידלאַכע (!) געזעלשאַפטלאכע דערשיינונג, וואָס וועט ניט פאַרשווינדן, ביז עס וועט ניט זיין קיין אידיש לאַנד, וואָס וועט געבן בירגערשאפט צו אַלע אידן. עס וואָלט געווען שווער אַריבערצופירן אַהין אלע אידן. דאָס קאָן אָבער אמווייניגסטנס געטאָן ווערן פאַר די אידן פון אייראָפּע"...

דער קאָפּ פון דער יונגער דעמאָקראַטישער מדינה, גאַלאָפּירט, אַ באַרוישט־באַטרונקענער, אויפן פערדל פון כלומרשטן אהבת־ציון און בייטשט אַלע, אַלע אידן אַרויס פון אייראָפּע!

אין פּוילן האָבן דאָך אידן זיכער געבויט בנינים עד עולמי עד. פון די דריי מיליאָן מיט 600 טויזנט אידישע נפשות פון פאַר דער מלחמה זיינען איצט דאָ אין פּוילן פון 100 טויזנט ביז 130 טויזנט. און איבער אָט־די אידן, איבער יעדן איינעם פון זיי, הענגט די האַק פון אַ געהיימער פּויליש־כוליגאַנישער אָרגאַניזאַציע — וואָס האָט אויפגעהאנגען פרעך איר פּראָגראַם־לאָזונג: אויסצו'הרג'ענען יעדן איינעם פון די אידן אויף פּוילישער ערד. 150 אידישע קרבנות האָט מען שוין אָפּגעציילט.

אַ שטיקל אומדערוואַרטעטער אויסנאַם איז איטאַליע און אירע שכנים — גריכנלאנד און יוגאָסלאַוויע. יעדער כלל מוז דאָך האָבן זיין יוצא מן הכלל. און איטאַליע אַקצענטירט דעם כלל, דעם אויסגעהאַל־טענעם כלל פון דער אידישער דאָליע אין אייראָפּע און בכל מקום שהוא — מיטן אויסנאַם פון די אידן אין סאָוועטן־פאַרבאַנד און אין די אנגלאָ־זאַקסישע לענדער.

ווען דער טרויעריג־באַרימטער „אַרישער מאַניפעסט", איז מצד דעם דוטשע אַרויסגעגעבן געוואָרן דעם 14־טן יולי, 1938, אַז „די אידן געהערן ניט צו דער איטאַליענישער ראַסע" האָט דאָס שוין דאַן ניט געשמעקט די מערסטע איטאַליענער. אין גאַנץ איטאליע זיינען דאַן נאָר געווען 58 טויזנט אידן פון אַ באַפעלקערונג פון 44 מיליאָן. אין גאַנץ סיציליע זיינען נאָר געווען 4 אידן. די אידן אין איטאַליע זיינען קיינמאָל ניט געווען גענוג איינפלוסרייך פּאָליטיש אָדער מעכטיג פּי־נאַנציעל, אַז זיי זאָלן אויפרייסן די אויגן. די איטאַליענער האָבן זיי באַטראַכט מיט סימפּאַטיע ווי אַ באַזונדערע רעליגיעזע גרופּע, וועלכע דאַרף האָבן, נאַטירלאכערוויז, די פרייהייט פון גלויבן און געוויסן. אונ־

טערן אַנטשיידענעם דרוק פון די נאַציס זיינען אין 1943 דעפּאָרטירט געוואָרן 2,000 אידן, פון וועלכער צאָל אַ העלפט האָט זיך איצט אָפּגעזוכט.

דאָס פּאָלק האָט, אָבער, געפילט, אַז דער אנטיסעמיטישער ספּעקטאַקל אין איטאליע איז אויפגעשפּילט געוואָרן פון דרויסנדיגער רעזשי און מיט פרעמדע הענט. און אין דעם איין יאָר, זינט איטאליע איז באַפרייט געוואָרן איז כמעט קיין שמץ פון אַנטיסעמיטיזם ניט געבליבן דאָרט.

אויך זיינען די פּערספּעקטיוון פאַר די אידן אין יוגאָסלאַוויע פיל העלערע, אַ דאַנק דעם געזונטן איינפלוס פון מאַרשאַל טיטאָ, וועלכער ווייסט דעם גרויסן פּראָצענט פון פּאַרטיזאַנען וואָס אידן האָבן צוגעשטעלט צו זיינע קעמפּעריש מחנות און וואו א סך פון זיי זיינען טאקע געפאַלן אין שלאכט. פון 75 טויזנט פון פאַר דער מלחמה איז איצט דאָ אין יוגאָסלאַוויע ניט מער ווי 5 טויזנט. ענלאך איז די לאגע פון די אידן אין גריכנלאַנד.

דער־אָ יוצא מן הכלל, ווי געזאָגט, שטרייכט אונטער דעם כלל, דעם גרויל־גרויליגן כלל פון אידישער באַדנלאָזיגקייט, פון היימלאָזיגקייט, פון אַ פּאָלק וואָס לעבט, על פּי נסים, אָן אַ פּלאַן, און אָן אַ חשבון.

ג.

די אידן, וועמען דער גורל האָט דערפירט צום לעבן, צום ספר־החיים ביז ערב דעם יאָר ה׳תש״ו, שטייען איצט פאַר דעם היסטאָרישן שיידוועג: פאָרצוזעצן זייער ביז־איצטיגן, איינגעוואוינטן און איינגעהייִמישטן און קאָמפּאָרטאַבעלן סדר העולם און סדר החיים, וועלכער וועג מוז פירן צו פאַרשווינדונג, אָדער זען צו פאַרנעמען זיך אויף אַ נייעם דרך — אויפן וועג וואָס פירט צו זיך, צו זעלבסט־איבערבוי, צו זעלבסט־פאַרטיפונג. אַ וועג וואָס פירט צו גייסטיגער אידישער מאָביליזאַציע, דער וועג צו קיום האומה.

דאָס אָנזאַמל פון מאַטעריעלע גיטער, דאָס אויפטורעמען פון די העכסטע פיזישע בנינים — וואָס איז פון דעם געוואָרן? כחלום יעוף! אין 15 ביליאָן מאַרקן האָט זיך געשעצט דער פאַרמעגן פון דעם דייטשישען אידנטום. איצט דרייען זיך אַרום די מיט־נסים־לעבן־געבליבענע

אידן אין דייטשלאַנד, אַנטערן שוץ פון אַמעריקאנער פאָן, און קענען ניט אַוועקלייגן אַ האַנט אויף קיין איין־איינציגן ציגל פון די אלע חורבות. אין די „אויגן" פון געזעץ זיינען זיי דייטשן. זיי ווילן צוריקקריגן זייער קאָנפיסקירטן פאַרמעגן? דאַרפן זיי וואַרטן אויפן אויפשטעל פון די ספּעציעלע אַדמיניסטראַטיווע און יורידישע מאַשינעריעס. און דאָס וועט דויערן היפּשע מאָנאַטן, אויב ניט קיין יאָרן.

אָט איז אַ סך־הכול פון בנינים און שלעסער — פון פיזישער גבורה, פון חומר — פאַרן הומר.

ד

לאָמיר אויפהערן בויען לופט־שלעסער פון ליים און ציגל און אייזן. אין די צענדליגער מיליאָנען זיינען אָט־די לופטשלעסער אָט־ערשט פאַר אונזערע אויגן צעפּולווערט און צעפּיצלט געוואָרן.

איינשטיינס איין געטלאכער בליץ איז לאַנד געוואָרן פאַר נייער וועלט פון גייסט און גוטס און שיינס.

אין שיין פון אָט־דער נייער וועלט לאָמיר אויפשטעלן אונזערע הע־לע, פּשוט'ע, לייוונטענע ביידלאך.

לאָמיר, מיט געוואַשענע הענט, מיט גערייניגטע לייבער און מיט גערואיגטע געמיטער זיך דערנעענטערן איד־מענטש צו איד־מענטש, פאַרוואַרפן פעסטן בריק פון וואָרט־פריינטשאַפט צווישן איין לייוונט־ביידל און אַ צווייטער און אַזוי אַרום אַ נייע, אַ געפרישטע אידישע אומה נעמען קרעפטיגן.

לאָמיר פאַרטרייבן די שדימ'דיגע שנאה וואָס האָט זיך אַריינגע־פרעסן אין אונזער גוף און האָט פאַר'סמ'ט אונזער גייסט און אונזער נשמה.

די שנאה ווען פאַרטריבן פון אונזערע לאַגערן וועט זיין איינע פון אונזערע הויפּט געווערן צו שיצן זיך געגן אָנגרייפער און אַריינדרינגער.

ה

ווי אין די טעג פון מתתיהו כהן גדול און זיינע זין, ווען מלכות יון איז אויף זיי אויפגעשטאנען און האָט געוואָלט ביי זיי אַוועקנעמען די ליבע צו זייער תורה און צו זייער פאָלק. פון איין זייט — די שטאַרקע ליבע צום פאָלק און — די שטאַרקע שנאה צום אַריינדרינגער. די היי־סע צוגעבונדנקייט צום פאָלק האָט אים כוח געגעבן צו קענען אונטערנעמען אַ שנאה־אָפענסיווע געגן יעדן אָנגרייפער אויף אידישע פּאָזיציעס.

די גליאיגע פיילן פון האַס וואָס מיר זיינען תמיד גרייט געווען צו וואַרפן אין לאַגער פון אונזערע שונאים האָבן אונז פונקט אַזוי גענערט און אונז שטאַרק געמאַכט אַלס אַן אומה ווי די קוואַליגע ליבע צו אונ־זער פאָלק.

מיטן אויפגעבן פון איין קאַמף־פּאָזיציע פאַר נאַציאָנאַלן קיום — די שנאה צום לויערנדיגן שונא אונזערן — האָט ביי אונז אין פאַרשיי־דענע פעריאָדן פון אונזער גלאָררייכער געשיכטע אַוועקגענומען גאָר היפשע קרבנות. זינט די טעג פון די צדוקים, ביז צו דער יאַהודימשער רעפאָרם־באַוועגונג אין מערב־איירָאָפּע אין סוף ניינצנטן יאָרהונדערט און צו די הורראַ־רעוואָלוציאָנערע און אַסימילאַטאָריש־אינטערנאַ־ציאָנאַליסטישע באַוועגונגען אויף דער אידישער אַרבעטער־גאַס פון די אַנגלאָ־זאַקסישע לענדער פאַר די לעצטע דריי דורות — אין אָט־די אַלע פעריאָדן פון אונזער געשיכטע האָבן מיר מיט בלוט באַצאָלט פאַר פאַ־טאַלן טעות — פון אַוועקשליידערן אַזוי לייכטזיניג די שנאה־געווער און איבערלאָזן דעם קיום פון גאנצן פאָלקס־גוף אויף איין פוס און אויף איין האַנט.

וואָס איז דאַן געשען מיט דעם רעזערוו פון פאָלקס שנאה? אַנשטאָט קאַנאַליזירן די פיילן פון האַס געגן דעם אַלגעמיינעם שונא, זיינען זיי פאַרקירעוועט געוואָרן אויף די אידישע גאַסן און געסלאַך, ביז ס׳האָט זיך אויפגעשטעלט איין אידישע האַס־פּאָזיציע געגן אַן אַנדערער אידי־שער האַס־פּאָזיציע; איין אידישער שונא געגן אַן אַנדערן ברודער־שונא, ביז דער פאַרניכטנדיגער וואָרים פון שנאה און קנאה האָט ניט ווייניג צעפרעסן דעם אידישן גוף, אויסגעזויגן פון אים די נאַציאָנאַלע זאַפטן און געלאָזן אים ווידערשטאַנדלאָזן געגן מינדסטן אָנגרייפער. אַ וואונדער וואָס קוים אין וואַרשע האָבן מיר צונויפגעקליבן כוחות צו קענען געבן דעם דייטשישן טייפל כאָטש איין־איינציגן ווירדיגן אידישן ווידער־שטאנד?!

יצחק ליבמאַן

ו

אויב, אָבער, בעת דער מלחמה האָבן די טייוולשע דייטשן אונז געפֿונען אין אַ צושטאַנד פֿון כצאן לטבח און האָבן מיליאָנען ציווילע בירגער, קינדער, פֿרויען און זקנים פֿון אונזער פֿאָלק אומגעבראַכט בלויז דערפֿאַר וואָס זיי האָבן אָנגעהערט צו דער אידישער ראַסע — אויב זיי אַלע האָבן זיך ניט געקענט ווערן, מיינט עס דען ניט אַז זיי האָבן צו אונז, לעבן־געבליבענע אידן אין אונזער גאָרער צעשפּרייטקייט, אויף די פֿליגלען פֿון ווינט, ניט איבערגעגעבן די צוואה פֿון גאולת הדם? דאָס איז דאָך געווען די איינציגע און לעצטע תּפֿלה אויף זייערע אויסגעצערטע ליפּן מיט וועלכער זיי האָבן פֿאַרענדיגט זייער לעצטן לעבן־צאַפּל.

— גאולת הדם! — דאַרף ווערן דער צענטראַלער אַדרעס, וואוהין יעדער באַוואוסטזיניגער איד דאַרף, מהיום והלאה, צילן זיינע בליקן פֿון האַס און פֿאַראַכטונג.

זאָל פֿאַרטריבן ווערן דער האַס פֿון איד צו איד אין אונזער לאַגער און זאָלן די שנאה־פֿיילן אָנגעשפּיזט ווערן וואו זיי געהערן. דעמאַסקירן דעם דייטש, נאָכפֿאָלגן אים, ליִערן איבער אים, אַרויסשטעלן אים אין זיין געהעריגער ליכט, אָנשטעלן אויף אים דעם פּראָזשעקטאָר, אַזוי אַז אַלע זאָלן דערזען אַז דאָס איז דער אָפּפֿאַל־שטאָף פֿון דער מענטשהייט — דאָס איז די טאָג־טעגלאַכע עובֿדא פֿון יעדן אידן וואָס איז ראוי צו טראָגן אויף זיך דעם אָפּשטראַל פֿון צלם אלהים.

די מיליטעריש־שטאַרק־געוואָרענע דייטשלאַנד האָט צוזאַמען מיט איר עקאָנאָמישער אויסשפּרייטונג „פֿאַרקויפֿט" דער וועלט די גרויסקייט פֿון דער דייטשער קולטור. אָט־דעם שווינדל דאַרף מען אויפֿקלערן. אַלע מאַטעריאַלן וועגן דייטשישן שווינדל דאַרפֿן געזאַמלט און פֿאַרעפֿנטלאַכט ווערן. מיר דאַרפֿן ניט מיד ווערן פֿון ריידן און וואָרענען וועגן דעם. אָט ליגן פֿאַר מיר אויסצוגן פֿון באַקונינס אַ בוך, געדרוקט מיט עטלאַכע און זיבעציג יאָר צוריק, אויסצוגן וואָס זיינען פֿריש ווי זיי וואָלטן היינט־נעכטן געשריבן ווערן. דאָס בוך הייסט: „די בייטש־גערמאַנישע אימפּעריע און די סאָציאַלע פֿראַגע" און געשריבן האָט אים דער באַרימטער אַנאַרכיסט מיכאַאיל באַקונין. אָט איז אַ שטעלע וואו באַקונין באַגרינדעט די רעקציאָנערישקייט פֿון די דייטשן:

„די שקלאַפֿעריי, פֿאַרברעכנס און שאַנדע פֿון דייטשלאַנד זיינען דער פּראָדוקט פֿון פֿיר גרויסע היסטאָרישע סיבות: פֿון דעם מאָדערנעם פּריצישן פֿעאָדאַליזם פֿון דייטשלאַנד, וואָס איז ניט פֿאַרניכטעט געוואָרן

ווי אין פראַנקרייך, נאָר וואָס איז דערלויבט געוואָרן צו פאַרבלייבן ווי אַ טייל פון געזעלשאַפטלאכן סדר; פון דעם קעניגלאכן אַבסאָלוטיזם וואָס איז סאַנקציאָנירט געוואָרן פון דער פּראָטעסטאַנטישער קירך; פון דעם שטאַרקן, שקלאַפן־געפיל פון דער דייטשער בורזשואַזיע, און פון דער אומדערשעפלאכער געדולד פון פאָלק.

„עס האָט זיך ביי דער דייטשער בורזשואַזיע איינגעוואָרצלט אַן אַבערגלויבערישער גלויבן אין דער אַלמאַכט פון שטאַט, און דאָס האָט געבראכט צו דער פעסטער געוואוינהייט צו פאָלגן און אונטערוואַרפן זיך. די דייטשע בורזשואַזיע קען ניט לעבן אָן אַ האַר, זי מוז וועמען עס איז אַכטן, פאַרגעטערן, פאָלגן. דערפאַר איז עס ניט די נויטווענדיגקייט צו אונטערווארפן זיך צו א האַר וואָס רופט אַרויס די אומצופרידענקייט פונם דייטשן בירגער, מחמת דאָס איז ביי אים אַ געוואוינהייט, עס איז זיין צווייטע נאַטור, זיין רעליגיע, זיין תאווה; זיין אומצופרידנקייט ווערט אַרויסגערופן פון דער שוואַכקייט, אומבאַדייטנדיגקייט פון דעם צו וועמען ער דאַרף זיך אונטערווארפן. דער דייטשער בורזשוי פאַרמאָגט אין דער גרעסטער מאָס דעם שטאָלץ פון אלע לאַקייען, וואָס נעמען זיך איבער מיט גרויסקייט, ריינקייט און מאַכט פון זייער האַר . . .

„די דייטשע בורזשואַזיע האָט קיינמאָל ניט ליב געהאַט, ניט פאַרשטאַנען און ניט געוואָלט קיין פרייהייט. זי לעבט אין איר שקלאַפעריי, אַ רואיגע און גליקלאַכע, ווי אַ מויז אין קעז און פאַרלאַנגט בלויז אַז דער קעז זאָל זיין אַ גרוסער. זי וויל זיך פילן אונטער דער האַנט פון אַ מעכטיגן האַר מעג ער זיין אַ גראָביונגערישער און ברוטאַלער דעספּאָט, אַבי ער קען זי באַלוינען פאַר איר שקלאַפעריי מיט נאַציאָנאַלער גרויסקייט, ווי זי פאַרשטייט עס, אַבי ער קען מאכן ציטערן אַלע פעלקער אַריינגערעכנט דאָס דייטשע פאָלק גופא, אין דעם נאָמען פון דער דייטשער „ציוויליזאַציע"... די גוטע דייטשע בירגער האָבן זיך געפילט קליין, מבוזהדיג, געמיין־קריכעריש געגן די חוצפה'דיגע פּריצים און זיי האָבן זיך ווי אמת'ע קנעכט געבוקט צו אלץ וואָס שטעלט מיט זיך פאָר אַ הערשנדיגע מאַכט; זיי זיינען אָבער געווען אין העכסטן גראַד גרויזאַם און פול מיט שנאה און פאַראַכטונג צו אַ שוואַכער און באַזיגטער באַפעלקערונג".

און ווער איז דער דייטשישער אַדעל, לויט באַקונינען?

„די קעניגלאַכע הויז און דער גאַנצער אַדעל פון דייטשלאַנד, אין געגנזאַץ צו דער ענגלישער אַריסטאָקראַטיע, האָבן זיך תמיד אויסגעצייכנט מיט דעם פעלן פון פּאָליטישן טאַקט און שכל. דער דייטשער פּריצים־קלאַס איז געווען אַ חברה פון ברוטאַלע רוצחים — טעמפּ, אומ־

וויסנדיג, איבערגעגעבן צו בלוטיגע מלחמות, צו רויב, אויסגעלאַסנקייט און דער באַפרידיגונג פון די נידעריגסטע תאוות״.

דאָס זעלבע וואָרנען דאַרף אויף גיין וועגן דער שעדלאכער דייטשי־שער פילאָזאָפיע. די נאַצי־טעאָרעטיקער, מיט אלפרעד ראָזענבערג׳ן בראש האָבן פראָקלאמירט ניטשע׳ן פאַר זייער רבי׳ן, פאַר זייער נביא. אין זיין בוך „דער מיטאָס דאָס 20טע יאָרהונדערט״, באַווייזט דער צע־קריפּלטער נאַצי־פילאָזאָף ראָזענבערג אַז ניטשע איז געווען דער אָנזאָ־גער פון דעם נאַציזם און פון היטלערן אַלס זיין משיח. און ווי חכמה׳עט זיך ניטשע?

1. „איר זאָלט ליב האָבן דעם שלום ווי אַ מיטל צו נייע מלחמות״.

2. „קריג און קוראַזש האָבן אויפגעטאָן מער גוטע זאכן ווי ליבע צום אַנדערן״.

3. „די נאַטור לערנט אונז אַז דער מעכטיגער איז דער גערעכטער״.

אָט־די ליניע פון אונטערזוכונג און רעוויזיע דאַרף גיין אויף דער גאַנצער לענג און ברייט פון דער אַזוי־גערופענער און רייך־מעסיג אד־ווערטייזטער דייטשישער קונסט, פון דעם גראַנד־אַנטיסעמיטס וואַגנערס מוזיק וואָס פאַרהערלאכט ברוטאַלע מאַכט ביז די וויסטע ווערק פון די „האָרסט־וועסל״־„דיכטער״ . . .

ז

דאָס וואָס דייטשלאַנד און דיישטום ווערן ביי אונז וואונדיג פאַר־בונדן מיט אַל־דאָס־בייז, מיט שטאַמיגער רשעות קען דאָס ניט מיינען אַז ס׳איז אַן אויסשליסלאַכער אידישער ענין. קיין אידישער ענין קען ניט שאַרף סעפּאַרירט און איזאָלירט ווערן. קיין פאָלק, די מעכטיגסטע פון די מאַכטיגע קען זיך ניט אָפּ׳גט׳ן פון דער וועלט. אונזער געבענ־טשטע אַמעריקע האָט געמוזט אויפגעבן איר איזאָלאַציע־פּאָליטיק און פּראַקטיק.

אין דער צוויי־טויזנט־יעריגער אידישער עקסטעריטאָריאַליטעט, וואָס האָט געלייגט איר אַנדערשדיגן שטעמפּל אויף אונזער סאָציאַל־עקאָנאָמישן אָרגאַניזם און וואָס האָט אויסגעקריצט אירע אייגנאַרטיגע קאַרבן אויף אונזער נאַציאָנאַלער פסיכיק, האָט אונז אַוועקגעשטעלט אין אַ כמו־גורל׳דיגער פּאָזיציע צו ווערן דער עמפינדלאכער באַראָמע־טער פון די גראַנד־געשעענישן פון דער וועלט. אַלץ, אַלץ, בכן און דאַ־

רום און דאַריבער — לאָמיר עס איינקנעלן מיט די ניט־אידישע מחנות — וואָס אונזערע תמיד־אָנגעשפּיזטע אויערן טוען־טאָן אויפכאַפּן איז עס געזונטע, געבענטשטע וואָרנונג פאַר דער וועלט; אַלץ, אַלץ וואָס אונזערע געאיבטע אויגן טוען דערבליקן איז עס וויזיע פאַר דער וועלט.

דעם עכאָ פון די ערשטע שמוגל־טריט פון די נאַצי־קרימינאַלניקעס האָבן אונזערע וואַכזאַמע אויערן אויגנבליקלאך פאַרנומען און מיר האָבן בליצאַרטיג רעגיסטרירט אונזער פּסיכישע רעאַקציע. די וועלט האָט, אין גולמ׳עוואַטן צי אין אכזר׳דיג־סאַנקציאָנירנדיגן צושטאנד, ניט פאַרנומען אונזער קול און ניט געענטפערט אונזער רוף. אָט־דער גראָבער חטא האָט דער מענטשהייט צו גסיסה קאָנוואולסיעס דערפירט און האָט אַ גוטע העלפט פון איר פּלאַנעט צו חורבות אויף חורבות צעשטויבט — שוין נאָך די אַלע נסימ׳דיגע גליקן, נצחונות און טריאומפן.

ח

מיטן צוועקשטעלן דייטשלאנד הינטער גראַטעס איינמאָל פאַר אלע מאָל — קען נאָך די וועלט ניט גיין שלאָפן רואיג. עס זיינען געווען גרויסע דרויסנדיגע כוחות וואָס האָבן גענערט די נאַצי־מאָנסטערס און עס זיינען געווען — און זיינען נאָך דאָ איצט אויך — אַזעלכענע פאַר־כאַפּ־און־צעטייל־און־הערש אידעאָלאָגיעס וואָס האָבן באַוועלט און אינספּירירט אָט־די נאָבעלע כוחות צו ריכטן אַהין און אַהין די גיפטיגע נאַרונג.

אין די זיגרייכע און די באַזיגטע פעלקער צוגלייך ווייסט מען די „אינטערעסן”־גרופּן און די „הערש” און „מאַכט” גרופּן, וואָס האָבן, אַזוי פּלייסיג, אונטערגעטריבן זייערע מדינות צו ווערן מיטצינדער און מיט־זינדער אין דעם איצטיגן וועלט־חורבן.

אין ענגלאנד האָבן דער מיטלקלאַס און דער ארבעטער־קלאַס, ניט צונויפגערעדטערהייט, געשלאָסן יד אחת און האָבן אַרויסגעוואָרפן פון די מלוכה־שטולן אַלץ און אַלעמען מיטן מינדסטן חשד צו האָבן אַ האַנט אין דעם הימל־שפּאַלטנדיגן „הכצעקתה” . . .

אין ניט איין לאַנד פון אונזער ערד־קוגל ווייען איצט העפטיגע תשובה־ווינטן. אין יאַפּאַן, אפילו, רעדט מען שוין אין די אָפיציעלע קרייזן פון אַריינפירן אונטערן שוץ פון דעם זון־גאָט אַ נייע ממשלה ביי זיך אויף די יחוס׳דיגע אינזעלאַך — אין גייסט פון די „נייע אידייען

און די נייע געדאַנקען".

אָבער צוזאַמען מיט די טרעגער פון די נייע אידייען און געדאנקען הויערן אין אַלערליי נאָרעס פון דער ערדס יבשה טונקעלע פאַרשווינען וועלכע וועבן אין דער פינצטער וויסטע מאַכינאַציעס אויף נייעם און פילייכט אַנטגילטיגן אומברענג פון מענטש און וועלט.

טאָ זאָל געוואָרפן ווערן געהעריגע ליכט אין אָט־די אַלע נאָרעס און זאָלן די אַלע לויערנדיגע פסיכאָפאַטישע ברואים דעמאַסקירט ווערן און אַוועקגעשטעלט ווערן פאַר דעם שטול פון גערעכטיגקייט.

דייטשלאַנד הינטער די גראַטעס און די אונטערוועלט פון די אלע אַנדערע מדינות פאַר דעם שטרענגן שטול פון גערעכטיגקייט — און ערשט דאן וואָלט די וועלט געקענט רואיג גיין שלאָפן — ווען און אויב...

ט

און אין די איצטיגע טראַדיציאָנעלע תשובה־טעג אונזערע, וועל־כע זיינען אויך היי־יאָר די טעג פון אַל־פעלקערלאַכער רעכענונג, וואָלטן מיר שוין, אינאיינוועגס, אויף די פליגלען פון דעם ווינט, ארויפגעלייגט באַזונדערע תשובה־ווייען פאַר כמעט אַלע פעלקער פון דער וועלט פאַר זייערע האַרבע זינד לגבי די קינדער פון פאָלק ישראל.

ווייל די זינד זעט ניט אויס צו האָבן אויסגעשעפּט איר כוח. צו דער אויסשלאַכטונג פון אַ דריטל פון אונזער פאָלק; פון דער טאָטאַלער אויסוואָרצלונג פון דעם קוואַליגן אידישן קולטור־לעבן אין אלע זיינע פאַזן און מאַניפעסטאַציעס; פון דעם בוכשטעבלאכן אויסראָט און צע־פלינדער פון אַל־אידישן און יחידיש־אידישן פאַרמעג אין גאַנץ אייראָפּע כמעט — וועגן דעם אלעם הערט מען קיין וואָרט ניט אויף די שטייפע און סטאַטעטשנע אסיפות. דאָ און דאָרט גיט ווער אַ שטאמל אַרויס אַ וואָרט אויף אונזער אַדרעס, נאָר צו נחת קומט עס ניט. אַפילו דעם קול פון אונזער אייגענעם פרעזידענט דערקענען מיר ניט ווי נאָר ער הויבט אָן ציילן און ציילן די ווערטער אויף אונזער אַדרעס. וויפיל מאָל האָט מען דאָס שוין געשוואָרן עוויגע טרייהייט צו די „היברוס" און צו זייער „האָמלענד"; שוין אַפילו אויסגעלערנט זיך די נייע ציוניסטישע פאָרמולירונג פון „קאָמאָנוועלט"; און כמעט אלע קאָנגרעסלייט און כמעט אַלע סענאַטאָרן פון לאנד אמעריקע שרייבן זיך שוין צום וויפלטן און וויפלטן מאָל אונטער אויף די פייערלאכע דעקלאַראַציעס — נאָר צו קיין נחת קומט עס ניט.

זאָל דאָס מעגלאך זיין, קען דאָס באַגרייפלאַך זיין אז אויך דאָס מאָל זאָלן עכטע תשובה־ווינטן ניט אַ צופּ־טאָן זייער האַרץ און זיי זאָלן ענדלאך, זיך אויך ניט אַרומקוקן, מיט זייערע קריסטלאכע רחמנות־אויגן, אויף דער בידנער גערודפ׳טער און פון זייערע אייגענע אַל־קאָליריגע קריסטן־העגט געיאָגטער, אויסגעשעפּטער און צעפּייניגטער אידישער אומה?

ווערט די וועלט זיך אַרומקוקן אויף אונז און ווערט האַלטן וואָרט — ווערט זי דאַן, און ניט פריער, קענען שלאָפן רואיג.

י

ווי עס אידלט זיך — אַזוי קריסטלט זיך. ניט נאָר שטייט דאָס אידישע פאָלק אויף דעם שיידוועג, נאָר אויך די גרויסע ניט־אידישע וועלט דאַרף איצט ווילן צווישן דעם וועג פון גוטס און לעבן און דעם וועג פון שלעכטס און — אונטערגאַנג.

דאָס וואָס די מענטשהייט האָט זיך, אין איר טעמפּקייט און נאַרישקייט, אַנטזאַגט אין משך פון טויזנטער יאָרן צו פאַרשטיין און אויספאָלגן די איינפאכע גרויסע און מענטש־הײלנדיגע רייד פון ישעיה הנביא וועגן אומבייטן דעם שווערד אויף אַן אַקעראייזן — ווערט זי זיך איצט מוזן צוהערן צו די געבאָטן פון ישעיה׳ס אַן אור־אייניקל — צו די רייד פון דעם נע־ונד׳ניק אַלבערט איינשטיין.

אויפן באָדן פון איינשטיינס רעלאַטיוויטעט־טעאָריע און מיט דער הילף פון די ליזאַ מייטנערס און די אָפּענהיימערס און אַלע אַנדערע אידישע און ניט־אידישע איינשטייניש תלמידים האָט מען זיך דערגרונטעוועט צו בוכשטעבלאכער געטלאכער קראַפט אין האנט פון דעם מענטשען. ווערט דער מענטש גאָט אין הארצן האָבן קען ער מיט דער התגלות פון אָט דער געטלאכער קראַפט נייע וועלטן און נייע הימלען באשאפן. דער גן־עדן טרוימעריי פון די היימישע חדרים קען אַראָפּנידערן צו אַלעמען, אַלעמען אונטער גאָט׳ס זון. ווערט זיך, אָבער, חלילה, דער טייוול אַריינכאַפּן אין האַרץ פון דעם מענטשן — דאַן ווערט מענטש אין זיין טייוולאָנישן שפּיל אומברענגען זיך און די וועלט — מיט זיך.

איינשטיינס געטלאכער בליץ־געדאַנק איז לאַנד און באָדן און בריק געוואָרן פאַר נייער וועלט פון גייסט און גוטס און שיינס. זאָל די אידישע אומה זיין די ערשטע צו אַנטשידן זיך אויפן שיידוועג און די איבעריגע וועלט ווערט, האָפנטלאך, ווי תמיד אונז נאָכגיין.

שוין דערשינען

אין פאַרלאַג „וואָכנבלאַט״

„וואַריאַציעס“

(געקליבענע לידער)

פון יצחק ליבמאַן

• קונסט־אויסגאַבע. פאַפּיר: איגל־עי דאַנבי דעקל, וואָו פּי־ניש, דעקל עדזש. פאָרמאַט: 9 אויף 12. שריפט: פראַנק־רוהעל. קעפּלאַך — געצייכנט פון מחבר. איינבאַנד — דע־לוקס, מיט גאָלד־שטעמפּל. פּאָרטרעט — געצייכנט פון אַננאַ וואַלינסקאַ. געדרוקט אין באַגרענעצטער צאָל פון האַנט־נומערירטע עק־זעמפּליאַרן. פּרייז — 5 דאָלער. דורך פּאָסט — 5.50 דאָל.

זיך ווענדן צו:

Farlag "Wochenblat"

ROOM 901, 41 UNION SQ., NEW YORK 3, N.Y.